

15. Панасюк В. Режим двомовності у шкільництві на Волині у 1920–1930-х роках / В. Панасюк // Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки. – Луцьк, 2000. – № 1. – С. 69–80.
16. Пономаренко С. З історії заснування Товариства «Просвіта» в Луцьку / С. Пономаренко // Науковий вісник ВДУ. Історія. – 1997. – № 3. – С. 47–50.
17. Рідна школа. – 1933. – Ч. 4. – С. 37.
18. Савчук Б. П. Волинська «Просвіта» / Б. П. Савчук. – Рівне : Ліста, 1996. – 154 с.
19. Українська нива. – 1931. – № 7.
20. Янів В. Студії та матеріали до новішої української історії / В. Янів ; передм. Наталії Полонської-Василенко. – Мюнхен : УВУ, 1970. – 352 с.
21. 22 січня 1928 р. у Луцьку, в приміщенні «Просвіти», проходив з'їзд делегатів «Сельробу» // Волинь. – 1999. – 12 січ.
22. Iwanicki M. Oswita i szkolnictwo ukraińskie w Polsce w latach 1918–1939 / M. Iwanicki. – Siedlce, 1975.
23. Mauersberg S. Szkolnictwo powszechne dla mniejszosci narodowych w Polsce w latach 1919–1939 / S. Mauersberg. – Wrocław, 1968.
24. Urbanski Zygmunt. Mniejszosci narodowe w Polsce / Zygmunt Urbanski. – Warszawa, 1933. – 375 s.

Булавина С. Правовые основы деятельности украинских общественных культурно-просветительских организаций и обществ в 20–30 годы XX в. В статье отмечены такие особенности общественной жизни на Волини в указанный период, как способствование развитию различных форм культурной жизни, параллельное существование украинско-польских культурно-образовательных общественных объединений, разветвление сети ячеек с целью укрепления польско-украинского сотрудничества и дальнейшей государственной ассимиляции украинского населения. Исследованы правовые классификационные характеристики основных групп украинских общественных культурно-просветительских организаций, в частности «Просвита», «Родной школы» и «Общества имени Леси Украинки», установлены некоторые общие черты и различия в выработке идейных принципов их функционирования; сделана попытка конкретного анализа организационной структуры и идеологического становления обществ. Основой их развития стали принципы демократизма и ориентация на традиции, ценности и интересы украинского народа.

Ключевые слова: культурно-просветительские общественные организации, «Просвита», польская государственно-политическая система, законодательные акты, статут, распоряжения, Волинское воеводство, Луцкий уезд.

Bulavina S. The Legal Basis of the Ukrainian Public, Cultural, Educational Organizations and Societies in the 20–30 s of the Twentieth Century. The article studies public life in Volyn in a definite period of fostering the development of various forms of cultural life, the parallel existence of the Ukrainian-Polish cultural and educational unions as well as branching network aimed to strengthen the Polish-Ukrainian cooperation and further assimilation of the Ukrainian population. The legal classification characteristics of the main groups of the Ukrainian public cultural and educational institutions are examined, such as the «Prosvita (Enlightenment)», «Ridna shkola (A Native School)» and «Lesya Ukrainka society». A set of some similarities and differences in the development of the ideological principles of their functioning is defined. A specific analysis of the organizational structure and ideological formation of such societies is given. The principles of democracy and focus on the traditions, values and interests of the Ukrainian people become the basis of their development.

Key words: education and cultural public organizations, «Prosvita (Enlightenment)», the Polish state and political system, legislation, statute, instructions, Volyn province, Lutsk county.

УДК – 342.52 : 343.2.01(477)(09) “1918”

П. Гламазда

Посилення каральної спрямованості законодавства Української Держави доби Гетьманату Павла Скоропадського (квітень – грудень 1918 р.)

У статті висвітлено закономірності формування законодавчої бази Української Держави (квітень – грудень 1918 р.). Досліджено особливості застосовування законодавства Російської імперії в Українській

Державі доби Гетьманату Павла Скоропадського, складність правотворення та причини посилення каральної спрямованості гетьманського законодавства.

Ключові слова: Українська Держава, гетьман Павло Скоропадський, кримінальне та кримінально-виконавче законодавство, анархо-кримінальна ситуація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Як відомо, розв'язання сучасних проблем науки й практики немислиме без з'ясування їхньої історії. Історичне минуле, правова спадщина українського народу відіграють важливу роль у сучасних умовах формування громадянського суспільства, становлення правової системи, заснованої на принципах верховенства права та поваги до прав людини. У цьому контексті для дослідження та аналізу є актуальними законодавча база Української Держави доби Гетьманату Павла Скоропадського й посилення її каральної спрямованості в умовах анархо-кримінальної ситуації, яка склалася та той час на території України.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Загалом, період українського державотворення 1917–1921 рр. знайшов висвітлення в працях таких вітчизняних істориків і правознавців, як І. Г. Білас, І. В. Іваньков, Е. М. Кісілюк, О. П. Неалов, Г. О. Радов, В. В. Россіхін, О. В. Тимошук, О. А. Чуваков, О. Н. Ярмиш, О. М. Джу́жа, М. М. Яцишин, які приділяли увагу дослідженню розвитку кримінального та кримінально-виконавчого законодавства зазначеного вище періоду.

Формулювання мети та завдань статті. Мета статті – з'ясування закономірностей формування законодавчої бази Української Держави (квітень – грудень 1918 р.), особливостей застосовувалися законодавства Російської імперії та причин посилення каральної спрямованості гетьманського законодавства.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Після приходу до влади 29 квітня 1918 р. Павла Скоропадського, він відразу ж видав «Грамоту до всього українського народу», у якій закликав додержуватися порядку й спокою в країні [1, с. 81]. Але з приходом до влади гетьмана Скоропадського ситуація в країні на краще не змінилася. Умови військового часу та відсутність ефективного кримінального законодавства вимагали від гетьманського уряду рішучих дій. Тим більше, що нові порядки, закріплені урядом й адміністрацією Скоропадського, каральні експедиції, організовані за допомогою німецького війська, викликали опір селянських і робітничих мас. Почалися страйки, саботажі, замахы на життя державних діячів. Усі ці обставини спонукали гетьмана з перших днів існування проголошеної Української Держави турбуватися про швидку розбудову дієвого охоронного апарату. Цього ж вимагала необхідність ліквідації анархо-кримінальної ситуації в країні [2, с. 67]. Ураховуючи досвід своїх попередників, гетьман розумів, що для досягнення цієї мети потрібні владні заходи як організаційного, так і законодавчого характеру, на протигагу проголошенню амністії, як це робили його попередники, зокрема Тимчасовий уряд та Українська Центральна рада.

У цей час поряд із законами, які були прийняті урядом для відновлення діяльності всіх державних органів і пристосування їх до нових умов політичного й економічного життя, постала необхідність у виробленні засобів раціональної боротьби з розрухою в державі. Передусім, для тільки-но проголошеної незалежної Української Держави потрібне було створення твердих і рішучих норм, які б охороняли її державний лад від можливих посягань із різних сторін на нього та дали б їй гарантію спокійного державного будівництва й процвітання на благо нації [3, с. 46].

Складність правотворення гетьманської держави пояснюється кількома чинниками. По-перше, деякі попередні законодавчі акти гетьманом були скасовані як такі, що суперечили соціально-політичним й економічним засадам Української Держави. Така доля спіткала, наприклад, досить суперечливий за своєю сутністю та неприйнятний значною частиною української спільноти Закон Центральної ради про національно-персональну автономію (скасований 9 липня 1918 р.). По-друге, гетьманська адміністрація вибірково застосовувала правові акти із законодавчої спадщини Російської імперії. Особливо це стосується законів кримінального й кримінально-виконавчого змісту, які досить ґрунтовно та активно почали розроблятися у Росії, починаючи з 60-х рр. XIX ст., під досить сильним впливом другої хвилі тюремних реформ у Європі [4, с. 56].

Не маючи достатніх власних законодавчих напрацювань, відчуваючи значний дефіцит фахових працівників, гетьманський уряд визнав успадкованим усе законодавство Російської імперії, Тимчасового уряду та Центральної ради, крім тих нормативно-правових актів, які суперечили соціально-економічним і політичним засадам Української Держави.

Пряме чи адаптоване використання дореволюційної законодавчої бази пропонувалося владою як тимчасове. Проте широке його впровадження, поглиблене надзвичайністю іноземної окупації, діяльністю німецьких й австрійських польових судів об'єктивно підривали засади формування гетьманату не тільки як правової, але і як національної держави [5, с. 83]. Слід зазначити, що законодавство Російської імперії на території Української Держави застосовувалося, але не повністю, а лише та його частина, яка не була змінена або скасована гетьманською владою й не суперечила демократичним правовим принципам. В Українській Державі творилися власні кримінальні закони, які були спрямовані на врегулювання питань, що виникали в процесі державотворення. Унаслідок цього відбувалася поступова ліквідація кримінального та кримінально-виконавчого законодавства Російської імперії, яка відбувалась у двох основних формах: через пряме скасування або поступове обмеження сфери застосування певних кримінальних законів [3, с. 12].

На жаль, на законодавчому рівні в період гетьманату прийняти Кримінальний і Кримінально-процесуальний кодекси не вдалося, хоча важливим елементом кримінальної системи виступали закони, видані безпосередньо Радою Міністрів Української Держави. Ці закони були спрямовані на розв'язання гострих проблем, пов'язаних із застосуванням норм кримінального права та врегулюванням тих відносин, які починали складати суспільну небезпеку для існування держави й охорони законних прав та інтересів громадян, тобто були спеціально присвячені питанням кримінального права. Головним сенсом їхньої появи стало наділення відомчої й місцевої влад додатковими повноваженнями в застосуванні примусових дій та розширення переліку неправомірних вчинків, що підпадали під кримінальну відповідальність. У них чітко проглядається загальна антианархічна спрямованість гетьманського законодавства. Так, надано право видання обов'язкових постанов міністрам і галузевим комісіям окремих відомств за законами: «Про права на врожай 1918 року на території Української Держави» від 28 травня, «Про засоби боротьби з розрухою сільського господарства» від 8 липня, «Про передачу хліба врожаю 1918 року в розпорядження держави» від 15 липня – продовольства; «Про утримання мита з привезених з-за кордону гральних карт і покарання за порушення цього закону» від 16 липня – фінансів; «Про відновлення на Україні царського закону від 2 грудня 1905 року про суворі покарання за участь у страйках» від 19 липня, «Про карну відповідальність за підвищення граничних цін та за спекуляцію» від 24 липня (доповнений 17 вересня), «Про деякі тимчасові заходи до охорони державного порядку та громадського спокою» від 26 липня (доповнений 10 жовтня) – внутрішніх справ; «Про засоби охорони залізниць» від 24 жовтня – шляхів. Право видачі постанов, обов'язкових до виконання всіма мешканцями відповідної територіальної одиниці, отримала місцева адміністрація. Головними фігурами, які уособлювали непохитність влади на місцях в Українській Державі, були тотожні російським губернаторам і повітовим ісправникам, градоначальникам губерньські та повітові старости, міські отамани [6, с. 111–118].

Так, тимчасовим Законом Української Держави від 8 липня 1918 р. «Про заходи боротьби з розладнанням сільського господарства» поміщикам надавалося право використовувати примусову працю під час жнив. За ухилення від повинностей селянам загрожували великі штрафи, тюремне ув'язнення та інші покарання. За цим законом урожай 1918 р. вважався власністю держави й призначався на відправку до Німеччини та Австро-Угорщини. Селяни повинні були здати хліб державі за твердими цінами, окрім частини, необхідної для прожиття. До вилучення продовольства залучалися створені при німецьких комендатурах спеціальні команди, які застосовували жорсткі санкції та навіть розстріли. Народні маси позбавлялися політичних прав і свобод. Жорстко придушувалися будь-які прояви невдоволення чи опозиції [7].

Водночас слід зазначити, що посилення карного тиску гетьманських законодавчих актів не викликало їх свавільного застосування й надання окремим владним установам надзвичайних позасудових повноважень. За цим пильно стежили особи прокурорського нагляду.

Саме тому законодавча діяльність у цей час була спрямована на боротьбу зі злочинами проти держави, громадської безпеки та громадського порядку. Після розвалу Російської імперії на терені України в різний час видано багато законодавчих актів, які забезпечували населенню свободу слова, зібрань, союзів й інше, але разом із цим не відмінено діючі раніше закони, які карали за такі дії. Існування цих старих законів при виданні нових, створених на основі політичних принципів, що суперечили принципам старого кримінального законодавства, поставило у важке становище суддів, на яких лежав обов'язок судового переслідування в справах про державні злочини. Тому, 26 липня

1918 р. затверджено постанову «Про деякі тимчасові заходи до охорони державного порядку і громадського спокою». Згодом, 2 жовтня 1918 р., видано закон «Про доповнення постанови про деякі тимчасові заходи до охорони державного порядку та громадського спокою», який посилював кримінальну відповідальність за вищезазначені злочини [8, арк. 5].

Радою міністрів Української Держави 15 червня 1918 р. затверджено комісію для усунення непорозумінь, що виникли через позасудові арешти, вчинені на території України в останній час. Комісія розробила законопроект, направлений на дотримання державної безпеки та правопорядку, який прийнято 24 вересня 1918 р., – це постанова «Про міри проти осіб, які загрожують державній безпеці Української Держави та її правопорядку» [3, с. 48]. Відповідно до її змісту, у разі необхідності, особи, заарештовані за підозрою у вчиненні дій, які загрожують безпеці й правопорядку держави, мали бути примусово вислані на строк до двох років із постійного або останнього місця перебування в спеціально призначені Радою міністрів місцевості чи за межі Української Держави. Усі подання про висилку повинні були розглядатися в окремій Раді при міністерстві внутрішніх справ, а постанови про висилку затверджувалися міністром внутрішніх справ.

Великого розмаху в період перебування при владі Павла Скоропадського набули страйки та саботажі, які охоплювали все більше різних підприємств. Такі явища призводили до повного розладу всього економічного життя держави, а це, зі свого боку, підривало самі основи держави. Час вимагав видання розпорядження уряду, яке б передбачало, що всякі призови до страйків і злісна агітація на цій основі переслідуються в кримінальному порядку й підлягають суворій відповідальності. Це дало б можливість не тільки зміцнити економічне життя країни, але й підняти виробничу дисципліну робітничих мас. Тому таке розпорядження видано 19 липня 1918 р. Це була постанова «Про відновлення на Україні сили закону Російської держави від 2 грудня 1905 р. про покарання за участь у деяких страйках», який установлював правила про покарання за участь у страйках на підприємствах, що мають громадське або державне значення, а також у державних установах, і про забезпечення долі тих службовців, які не брали участі в страйках і через це потерпіли від учиненого над ними насильства [9, арк. 1].

Як відомо, Українська Держава гетьмана Скоропадського ґрунтувалася на поєднанні монархічних, республіканських і диктаторських засад. Та коли з'явилося багато кримінальних справ, у яких обвинувачено різних осіб у заочній образі особи ясновельможного пана гетьмана, законодавці взялися за розробку закону, який би не залишив подібних злочинів безкарними й захистив гетьмана від цих образ. Спочатку для цього хотіли пристосувати статтю 103 Кримінального уложення, яка встановлювала покарання за безпосередню чи заочну образу імператорської сім'ї, але з'ясували, що з прямого змісту цієї статті випливало, що їй підлягають випадки безпосередньої або заочної образи лише осіб російського імператора, імператриці та спадкоємця престолу [10, арк. 1–3]. Тому прийнято рішення про розробку законопроекту «Про покарання за образу особи Гетьмана». Такий законопроект розроблено й внесено на розгляд Ради міністрів для негайного обговорення та прийняття 27 листопада 1918 р. [11, арк. 1]. Він передбачав кримінальне покарання за такі дії:

а) посягання на життя, здоров'я й свободу особи гетьмана всієї України, а також на позбавлення його верховної влади або на обмеження її прав. За посягання визнавалось як виконання самого вчинку, так і замах на такий вчинок;

б) узяття участі в спілці, а також заклик скласти таку спілку для посягання на життя, здоров'я й свободу особи гетьмана та на позбавлення його верховної влади або на обмеження її прав;

в) образа особи гетьмана або погроза його особі, вчинена безпосередньо; образа й погроза особі гетьмана чи глум над його образом, які заподіяні, хоч і заочно, але щоб викликати зневагу до його особи; розповсюдження чи прилюдне виставлення з тією ж метою творів або малюнків, образливих для гідності гетьмана; ті ж дії, учинені при свідках або прилюдно, але без мети викликати зневагу до особи гетьмана; ті самі дії, учинені через нерозумність, темноту або сп'яніння. За кожну з названих дій передбачалось окреме покарання;

г) виготовлення творів чи малюнків, що містять у собі образу або погрозу особі гетьмана, збільшення, переховування чи перевезення з-за кордону таких творів або малюнків, знаючи їх зміст, із метою розповсюдження або виставлення цих творів чи малюнків, коли розповсюдження або їх прилюдне виставлення не відбулося.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, перейнявши від російського імперського законодавства виключну частину кримінальних та кримінально-виконавчих нормативно-

правових актів, уряд Української Держави за вісім місяців свого існування не тільки скасував більшу частину законів Центральної ради, але й відновив діяльність дореволюційних судових і правоохоронних органів, зосередивши важелі їх управління виключно в руках гетьмана та Ради міністрів. Ставала жорстокішою судова відповідальність, відбувався процес відходу від поширення демократичних принципів і гуманізації системи виконання покарань, які намагалася запровадити українська влада періоду Української Народної Республіки. Частково це пов'язано, з одного боку, із прагненням керівників Української Держави до «утвердження стабільності і подолання деструкції... революційних перетворень попередньої доби» [12, с. 133], а з іншого – така політика диктувалася складною внутрішньополітичною й економічною ситуацією в країні та не визначеним до кінця курсом на зовнішні зносини.

Отже, можемо стверджувати, що протягом існування Української Держави відбувалося творення нових положень і норм кримінального права, удосконалення його понять та інститутів відповідно до вимог тогочасного життя, зокрема вдосконалено кримінальне законодавство в галузі державних злочинів, змінено та доповнено кримінально-правові норми кримінальних кодексів Російської імперії, також посилено кримінальну відповідальність за службові злочини.

Джерела та література

1. Жуковський А. Нарис історії України / А. Жуковський, О. Субтельний ред. Я. Гришак, О. Романів. – Львів, 1992. – 230 с.
2. Тимошук О. В. Охоронний апарат Української Держави (квітень – грудень 1918 р.) : монографія / О. В. Тимошук. – Х. : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 462 с.
3. Кісілюк Е. М. Кримінальне законодавство в період українського державотворення (1917–1921 рр.) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Е. М. Кісілюк ; Нац. акад. внутріш. справ України. – К., 2003. – 208 с.
4. Джу́жа О. М. Кримінально-виконавча система і законодавство політичного періоду / О. М. Джу́жа, А. В. Кирилюк // Кримінально-виконавче право України (Загальна та Особлива частини) : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джу́жи. – К. : [б. в.], 2002. – С. 56–73.
5. Пиріг Р. Я. Гетьманат Павла Скоропадського: особливості законотворення (квітень–грудень 1918 р.) / Р. Я. Пиріг // Архіви України. — 2010. – № 1. – С. 76–86.
6. Конституційні акти України. 1917–1920. Невідомі Конституції України. – К. : Наук. думка, 1992. – 187 с.
7. Держава і право періоду Гетьманату П. Скоропадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gadnuk.info/pidrychnuku/istoriua-prava/49-ivanov2/1131-92-----.html>
8. ЦДАВО України, ф. 1064. Рада Міністрів Української Держави м. Київ, 1918, оп.1, спр. 269. Закон «Про доповнення постанови про деякі тимчасові заходи до охорони державного порядку та громадського спокою».
9. ЦДАВО України, ф. 1064. Рада Міністрів Української Держави м. Київ, 1918, оп.1, спр. 57. Постанова Ради Міністрів Української Держави про відновлення закону Російської держави від 2 грудня 1905 р. про покарання за участь в деяких страйках. 19 січня 1918 р.
10. ЦДАВО України, ф. 2207. Міністерство юстиції Української Держави, м. Київ. 15 липня – 14 грудня 1918 р. Міністерство судових справ Української Держави. 3 травня 1918, оп. 1, спр. 1609. Листування з штабом гетьмана по питанню про прикладання ст.103 «Уголовного уложенія» до випадків образи Особи гетьмана Всієї України. 27 серпня 1918 р.
11. ЦДАВО України, ф. 2207. Міністерство юстиції Української Держави, м. Київ. 15 липня – 14 грудня 1918 р. Міністерство судових справ Української Держави. 3 травня 1918, оп. 1, спр. 1622. Законопроект Міністерства юстиції про захист життя, недоторканості і честі особи Гетьмана. 20–27 листоп. 1918 р.
12. Кудлай О. Б. Законотворча діяльність українських урядів доби Гетьманату Павла Скоропадського в галузі судочинства та реформування судової системи (за матеріалами часопису «Державний Вістник») / О. Б. Кудлай // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 р. – К., 2008. – № 3. – С. 123–133.

Гламазда П. Усиление карательной направленности законодательства Украинского Государства времен Гетьманата Павла Скоропадского. Стаття посвящена исследованию закономерностей формирования законодательной базы Украинского Государства (апрель-декабрь 1918 года). Исследуются особенности применения законодательства Российской империи в Украинском Государстве, сложность правотворчества и причины усиления карательной направленности гетьманского законодательства. Отчасти это связано, с одной стороны, со стремлением руководителей Украинского Государства утвердить стабильность и преодолеть деструкцию революционных преобразований предыдущей эпохи, а с другой – такая политика диктовалась сложной внутривнутриполитической и экономической ситуацией в стране, и неопределённым до конца курсом на внешние отношения. По итогам исследования, можем утверждать, что в течении исследуемого периода происходило создание новых норм уголовного права, усовершенствование его понятий и институтов в

соответствии с историческим развитием. В частности, усовершенствовано уголовное законодательство в части государственных преступлений, усилена уголовная ответственность за служебные преступления.

Ключевые слова: Украинское Государство, гетман Павел Скоропадский, уголовное и уголовно-исполнительное законодательство, анархо-уголовная ситуация.

Glamazda P. An Intensification of Punitively Focused Legislation in Ukrainian Government Since Pavlo Skoropadskyi Hetmanat. The article investigates the common factors in the formation of the legal framework in the Ukrainian state (April-December, 1918). The key features of the legislative execution both in the Russian Empire and in the Ukrainian state as well as the complexity of the law-making and the reasons for intensification of punitively focused legislation of the Hetman are examined. In part, on the one hand, such phenomenon took place due to the Ukrainian state leaders' aim to approve the stability and overcome the destruction of the previous era revolutionary changes. On the other hand, such a policy is dictated by complicated political and economic situation in the country and uncertain external relations policy. According to the results of the research we can say that in a course of the investigated period a new criminal law is formed with the improved concepts and institutions to accord with the historical development. In particular the criminal law has been improved in terms of crimes against the state and criminal liability for official crimes increases.

Key words: Ukrainian State, Hetman Pavel Skoropadskyi, criminal and penal law, anarcho-criminal situation.

УДК 343.2(399) (091)

Ю. Крисюк

Деякі аспекти злочину й покарання доби Київської Русі

У статті досліджено відображення в «Руській Правді» моралі тогочасного суспільства в процесі призначення покарання за злочини в Київській Русі. Здійснено порівняння підходів до покарання, відображених у кримінальному законодавстві та в «Повчанні» Володимира Мономаха.

Ключові слова: злочин, покарання, Київська Русь, «Руська Правда», Володимир Мономах, «Повчання».

Постановка наукової проблеми та її значення. Процес реформування правової системи України, становлення громадянського суспільства й соціальної правової держави вимагає, серед іншого, дослідження політико-правової спадщини нашої держави в найрізноманітніших аспектах. Відображення моралі суспільства на різних щаблях історичного розвитку в кримінальному законодавстві, рівень його сприйняття різними суспільними верствами – завжди актуальне питання не лише теорії, а й практики державно-правової організації.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Різноманітним аспектам проблеми кримінального злочину та покарання приділяли увагу М. Владимирський-Буданов, В. Бачинін, Є. Азарян, А. Козлов, С. Кудін, А. Міцкевич, Н. Стромілова й інші. Однак саме проблема впливу суспільної моралі на становлення та розвиток кримінального законодавства не знайшла достатнього відображення в науковій літературі.

Саме тому **мета** цієї статті – простежити процес формування поглядів на злочин і покарання в Київській Русі під впливом суспільної моралі та релігії.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Кожна людська спільнота намагається встановити спільні для всіх правила суспільного співжиття, однак не існує жодної людської спільноти, у якій би ці правила не порушувалися. Часто подібні порушення мають дріб'язковий характер, проте іноді є надзвичайно небезпечними.

Становлення кримінального законодавства в період Київської Русі стало темою жвавої дискусії в історичній та юридичній літературі. Так, наприклад, В. О. Ключевський вважав, що Закон Російський був «юридичним звичаєм», а як джерело «Руської Правди» являє собою «не первісний юридичний звичай східних слов'ян, а право міської Русі, що склалося з досить різноманітних елементів в IX–XI століттях» [1, с. 242]. Л. В. Черепнін припустив, що між 882. і 911 рр. створено княжий правовий кодекс, необхідний для проведення княжої політики в приєднаних слов'янських і неслов'янських землях. На його думку, кодекс відображав відносини соціальної нерівності [2, с. 370].